

### Túlélő tövéghangzóink

Nyirkost (2009: 111) követve általános nyelvészeti megfontolások alapján részleges alternatívát állítunk fel azon hipotézissel szemben, miszerint az ősmagyar kor kezdetéig a tövek végén abszolút szóvégi helyzetben a következő három illabiális rövid magánhangzó fordulhatott elő: *a/ä/e* (Itkonen 1961: 63), az ősmagyar korban viszont zártabbá vált, vagy/majd lekopott a tövéghangzó. Mind (i) a korábbi nyelvállapot szélsőséges homogenitása (Nyirkos 2009: 112), mind (ii) a tövéghangzó-lekopási folyamat "varázsütésre" való egységes lefolyása további indoklásra szoruló elképzelésnek hat.

A (ii) pontra vonatkozóan jutottunk érdekes következtetésre az általános nyelvészeti kérdéseket a generatív szintaxisfelfogáson keresztül vizsgáló kutatók (pl. Dikken 2015, Farkas & Alberti 2016) érdeklődésének homlokterében álló alábbi problémából kiindulva.

Míg az *Ili fülje/fogja/szemje* kifejezések teljesen elfogadhatatlanok Ili megfelelő testrészeire való utalásként, addig *a világ leg-...-bb fülje/fogja/szemje* szerkezetben a "túl szabályos" birtokszóalakok valamivel elfogadhatóbbak.

Létezik hát számos főnév esetében egy elidegeníthetetlen birtokviszonyt kifejező birtokszóalak (*füle/foga/szeme*), a [nominatívuszi alak + (j)A] felépítésű, többé vagy kevésbé elfogadható szabályos alternatívához képest, amelyek elfogadhatóságának a feltételei jelen tárgyalásunk szempontjából érdektelenek (de ld. Farkas & Alberti 2016). Az viszont érdekes, hogy a generatív nyelvtudomány jelenlegi "minimalista" fázisában sokan univerzális korlátozásokat keresnek a vonzatok mozgatására vonatkozóan, amiből (az előadáson majd igazoljuk) az alábbi következik a kétféle birtokszóalakra vonatkozóan.

Az elidegeníthetetlen birtokos az N főnévi fej közvetlen dependenseként bázis-generálódik, azon a szintaktikai szinten, ahol az N nem-birtokosi alakjában is áll. Ezzel szemben a potenciális elidegeníthető birtokosváltozat egy magasabb *nP*-rétegben bázis-generálódik, ahol *n* fogadja be a *-(j)A* morfémat.

E felfogás akkor életképes, ha az ilyen párokat ugyanazon főnévi jelentés egyenrangú toldalékolatlan alternatíváinak tekinthetjük: *füle/fül*, *foga/fog*, *szeme/szem*, *töve/tő*, *fele/fél*. Jelentés szempontjából nem feltétlenül kell úgy gondolnunk, hogy a nem-birtokolt alak elsődleges, hiszen e relációs kifejezések esetében joggal mondhatjuk: egy anyagi entitás akkor *szem*, *fél* vagy *tő*, ha valakinek/valaminek a *szeme*, *fele* vagy *töve*.

Az ősmagyar kor előtti uralkodó *-A* tövéghangzós főnévi alakok nem tűntek tehát el tövéghangzójukat zártabb alakúra cserélve vagy/majd elveszítve, hanem funkciómegoszlás jött létre az előbbi és az utóbbi változatok között – az utóbbiak kapták a sok esetben mesterkéltbb nem-birtokosrelációs jelentést, míg az előbbiek is mind a mai napig velünk élnek, elidegeníthetetlen birtokszói alakként. A két alak tipikus különbsége pedig – egy *-(j)A* toldalék formájában – az elidegeníthető birtoklás termékeny jelölőjeként értelmeződött újra (Farkas & Alberti 2016). Toldalékolatlan, elsődleges szóalaknak minősítjük tehát a mai nyelvben *szeme*, *keze*, *hada*, *monya*, *alja*, *fele* alakban megjelenő relációs szavakat (v.ö. finn *silmä*, *käte*- tő, *kunta*, *muna*, észt *ala*, szelkup *pele*).

Hipotézisünkben egyetlen csúsztatás van: az imént *-A* tövéghangzóként említett alulspecifikált fonéma nemcsak *-a* vagy *-ä* lehetett az ősnyelvben, hanem zárt *-e* is a finntípusú jelölés szerint. Márpedig az *ä/e* különbséget őrző dialektusainkban nem őrződött meg *-e* a főnévi alakok véghangzójaként. Ezt egy újabb funkciómegosztási hipotézis magyarázhatja: a mai nyelvben a főnevek végén az *-A* csak *a*- vagy *ä*-ként realizálódhat, a toldalékolást viszont *-á*- vagy *-ee*- (azaz *-é*-) jelzi (pl. *szemä/szemeet*).

## Irodalom

Dikken, Den 2015. The morphosyntax of (in)alienably possessed NPs... *AtoH* 14.

Farkas Judit & Alberti Gábor 2016. The relationship between (in)alienable possession and the (three potential) forms of possessed nouns in Hungarian. *Linguistica* 56.1.

Itkonen, Erkki 1961. *Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historiantutkimuksen alalta*. Helsinki: SKS.

Nyirkos István 2009. Kivétel nélküli volt-e ősi szavainkon a tövéghangzó? *Magyar Nyelvjárások* XLVII: 111–117.